

УДК 373.1:004.056

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

Варивода К.С.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

В умовах сучасних соціокультурних перетворень в Україні надзвичайно важливого значення набувають питання інформаційно-психологічної безпеки підростаючого покоління. У статті висвітлюються питання сутності інформаційно-психологічної безпеки особистості. Аналізуються джерела загроз інформаційно-психологічній безпеці підлітків. Зазначається, що для ефективного забезпечення інформаційно-психологічної безпеки підлітків необхідно дотримуватися єдності вимог та співпраці вчителів і батьків у цьому питанні. Визначено заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки підлітків: правові, технічні та програмні, виховні та організаційні, моральні та етичні, захист психіки і здоров'я людини.

Ключові слова: підлітки, інформаційно-психологічна безпека, інформаційно-психологічні впливи, мас медіа, Інтернет.

Постановка проблеми. В умовах сучасних соціокультурних перетворень в Україні надзвичайно важливого значення набувають проблеми інформаційно-психологічної безпеки особистості і суспільства як складової інформаційної безпеки держави. Новітні інформаційні технології, сучасні інформаційно-психологічні форми та способи впливу на особистість й суспільство все більше і більше знаходять своє застосування не тільки в період підготовки і в ході бойових дій (операцій), а й стають невід'ємною частиною повсякденного життя. На сьогодні в Україні існує ціла низка загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості пов'язаних із спробами певних сил використовувати інформаційні можливості ЗМІ та Інтернет-мережі для формування суспільної думки, громадської позиції, впливу на маси з метою досягнення власних інтересів. Застосування сучасних технологій і способів маніпулювання масовою свідомістю сьогодні можна спостерігати в ході передвиборчих кампаній, у рекламній сфері, різноманітних телепроектах і телепередачах, серіалах тощо. Безсумнівно є той факт, що подібному інформаційному впливу найбільше піддаються діти і підлітки. Саме підлітки, потрапляючи у вир абсолютно різнопланової інформації, виявляються просто не підготовленими до раціонального її сприйняття. Відтак, певна інформація здатна призвести до моральних та психологічних трансформацій, спричинити агресивні дії, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення наукового напрямку інформаційна безпека пов'язане з іменами таких видатних учених, як В.А. Герасименко, П.Д. Зегжда, А.О. Малуцький, В.В. Мельшков, В.В. Хорошко, В.І. Ярочкін та ін. Питання інформаційної безпеки в педагогічній науці є новою та мало дослідженою галуззю міждисциплінарного знання. Методику навчання інформаційної безпеки в школі та підготовки непрофільних спеціалістів, зокрема вчителів інформатики, розробляють: М.О. Абісцова, О.А. Алтуф'єва, Л.В. Астахова, В.О. Гріцик, І.М. Кірко, П.С. Ломаско, В.П. Поляков, Е.В. Татова, Г.Н. Чусавітіна. Проблему забезпечення інформаційної безпеки дітей і підлітків в умовах навчальних закладів досліджують М.І. Бочаров, Т.О. Малих, Н.І. Саттарова, О.Ю. Федосов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що питанням інформаційно-психологічної безпеки дітей і підлітків у нашій країні приділяється ще недостатньо уваги. Не достатньо враховуються особливості психолого-вікової періодизації у формуванні інформаційно безпечної особистості. Водночас, розуміння загроз для інформаційно-психологічної безпеки підлітків, механізмів їх впливу та можливостей психологічного захисту стає не лише теоретичною проблемою, а й нагальною потребою соціально-педагогічної практики і повсякдення.

Мета статті. Головна мета цієї роботи полягає у виявленні деструктивних проявів впливу сучасного інформаційного простору на психіку підлітків та розробки комплексу заходів щодо забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості.

Виклад основного матеріалу. Значні зміни, що відбуваються в житті всього нашого суспільства, сполучаються багатьма труднощами не лише в економічній, політичній, соціальній сферах, а й етико-психологічній. Особливо гостро ці проблеми стосуються молодого підростаючого покоління. За останні місяці зросли показники підліткової злочинності, а також відхилень в емоційному здоров'ї молоді. Значна частина підлітків відзначається підвищеною нервозністю, надмірною чутливістю та гарячкуватістю, вразливістю та емоційною нерівноваженістю. Але найбільше непокоїть батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників такі прояви поведінкової активності підлітків, як агресивність, жорстокість, цинізм, відчуженість, духовна спустошеність [2].

Недосконалість чинного законодавства зумовлює переважання інформаційного простору матеріалами, що містять елементи насильства та жорстокості, пропагують наркоманію, токсикоманію, тютюнопаління та інші шкідливі звички, війну, національну та релігійну ворожнечу, неповагу до батьків, національних і релігійних святих, мають порнографічний або еротичний характер, які деформують психіку підлітків, навіюють моделі агресивної поведінки та відчуття небезпечного життя, що, безперечно, негативно впливає на психоемоційний розвиток внутрішнього світу та спотворене сприйняття навколишнього середовища. Саме тому, одним із пріоритетних завдань

держави, сучасної системи освіти, вчителів і батьків є гарантування інформаційно-психологічної безпеки підростаючого покоління [6, с. 1].

Інформаційно-психологічна безпека особи (у вузькому розумінні) – це стан захищеності психіки людини від негативного впливу, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у її свідомість чи підсвідомість, що приводить до неадекватного сприйняття нею дійсності.

Інформаційно-психологічна безпека особи (в широкому розумінні) – це: належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості, за якого досягається захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів і гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз; здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особистості в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз; гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості; захищеність від різного роду інформаційних небезпек [3, с. 102].

Інформаційно-психологічна безпека підлітків у сучасних умовах порушується за рахунок інформаційно-психологічних впливів, які здійснюються шляхом залучення різноманітних засобів масової інформації (преса, радіо, телебачення, Інтернет, кінематограф).

Інформаційно-психологічний вплив (ІПВ) – це вплив на свідомість та підсвідомість особистості й населення з метою внесення змін у їхню поведінку і світогляд. Базовими методами ІПВ є: **переконання** звернене до власного критичного сприйняття дійсності об'єктом впливу; **навіювання**, навпаки, спрямовується на суб'єктів, які некритично сприймають інформацію.

Варто підкреслити, що навіювання є основним способом маніпулювання свідомістю, прямим вторгненням у психічне життя людей. При цьому маніпулятивний вплив організується так, щоб думка, уявлення, образ безпосередньо входили у сферу свідомості та закріплювалися в ній як дані безперечні й уже доведені. Це стає можливим при підміні активного відношення психіки до предмета комунікації навмисно створеною пасивністю сприйняття (розсіювання уваги поданням великої кількості інформації, активна форма її подання, штучне перебільшення престижу джерел) [5, с. 11].

Інформаційно-психологічні впливи на індивідуальну свідомість підлітків можуть призвести до двох видів взаємозалежних змін:

– *По-перше*, це зміни психіки, психічного здоров'я підлітків. Оскільки у разі інформаційних і психологічних впливів важко говорити про межі норм і патологій, то показником змін можуть бути втрата адекватності відображення у свідомості і своєму ставленні до об'єктивної дійсності. Можна говорити про деградацію особистості, якщо форми відображення дійсності спрощуються, реакції грубішають і здійснюється перехід від вищих потреб (у самоактуалізації, соціальному визнанні) до нижчих (фізіологічних, побутових).

– *По-друге*, це зрушення у цінностях, життєвій позиції, світоглядних орієнтирах підлітків. Такі зміни можуть спричинити антисоціальні вчинки і становлять небезпеку вже для всього суспільства і держави [8, с. 243].

За сьогоденних умов в Україні телебачення стало актуальним, як ніколи, постійний перегляд новин, політичних передач, ток-шоу, що носять політичний характер, спецпроекти розслідувань щодо ситуації на сході та ін. 70% ефіру займає інформація агресивного формату, негативного емоційного забарвлення, насилля, сльози та переживання. Особливо вразлива категорія дітей та підлітків. Телепередачі, мережа Інтернет, радіо, газети, журнали впливають на нашу свідомість: вони дають нам ідеї, змінюють установки, розповідають що собою представляє навколишній світ, що відбулось чи відбувається на часі. Ці побудови в підлітковій свідомості перетворюються в каркас, на основі якого вони створюють інтерпретації досвіду в цілому, формують своє бачення ситуації (негативної, агресивної та ін.), що в свою чергу закладають фундамент у розвиток їх світогляду [2].

Особлива небезпека з боку медіа полягає ще в тому, що вони «перехоплюють» у соціальних інститутів (сім'я, школа, держава, церква, громадські організації та ін.) виховний вплив на дітей і підлітків. Сучасні мас-медіа переважно нав'язують антиподи ідеалів добра: злість, нечесність, хитрість, несправедливість, помсту, нещирість, заздрість, жорстокість, у зв'язку з цим відбувається деформація моральних цінностей підростаючого покоління. Так, фахівець у галузі педагогіки О. Невмержицька виокремлює напрями, відображені на телеекрані, що відрізняються від моральних моделей поведінки, зокрема:

1. Ідеалізація соціальної інфантильності: герої популярних молодіжних серіалів намагаються створити ілюзію, що для здобуття раннього багатства і слави достатньо деяких здібностей, зовнішньої привабливості й надзвичайної пробивної сили.

2. Орієнтація на матеріальні цінності: робиться відверта спроба підмінити поняття щастя поняттям матеріального успіху. На екрані присутні переважно представники престижних професій, проте немає працівників робітничих професій і сільського господарства.

3. Гедонізм: показ нереального, проте на вигляд доступного світу розваг і втіх. Нескінчені серіали, що транслюються, дивиться значний відсоток дітей і їхніх батьків. Герої цих фільмів постійно наражаються на одні й ті ж проблеми: розлучення, смерть, алкоголізм, безпліддя подружжя, позашлюбні діти, позашлюбні стосунки, вживання наркотиків, правопорушення неповнолітніх, алкоголізм, захворювання і операції, психічні розлади [6, с. 3].

Саме тому, з метою забезпечення інформаційної безпеки підлітків на рівні держави і системи освіти повинні здійснюватися певні захисні заходи, які можна об'єднати в наступні групи:

1. Регулювання інформаційних потоків і зв'язків, зокрема їх обмеження. Використання цієї групи заходів на особистому рівні пов'язане з відмовою підлітків і їх оточення від використання певної інформації або джерел чи каналів її поширення (наприклад, відмова від перегляду рекламної продукції) через перевірку її достовірності.

2. Цілеспрямоване інформування, зокрема поширення просвітницької інформації. Сюди варто віднести організацію інформаційних потоків, що спрямовані на запобігання та нейтралізацію впливів певних інформаційних чинників, які

можуть мати негативні наслідки. На особистому рівні це проявляється в ініціативному пошуку додаткової інформації з різних джерел і в організації її надходження іншими каналами.

3. Застосування способів, методів і засобів регулярного надання соціально важливої інформації. Ця група включає різноманітні форми регулярного надання соціально важливої інформації, зокрема через систему освіти, підготовки та перепідготовки кадрів, поширення духовних і культурних цінностей, підтримки традицій, морально-етичних норм.

4. Формування механізмів колективного захисту від негативних інформаційно-психологічних впливів. Перш за все ці заходи пов'язані з організацією колективного захисту, який ґрунтується на механізмах ідентифікації підлітків з певними соціальними спільнотами. Для цього можуть застосовуватися різні прийоми і засоби, зокрема формування позитивного морально-психологічного клімату в шкільних колективах, актуалізація відчуття приналежності підлітків до конкретної організації.

5. Виховання індивідуальної здатності до інформаційно-психологічного спротиву. Ця група заходів спрямована на набуття підлітками практичного досвіду безпечної інформаційно-комунікаційної взаємодії (наприклад навчання з використанням спеціалізованих форм психологічної підготовки) для формування індивідуального психологічного механізму самозахисту [4, с. 31-33].

Водночас, одним зі шляхів забезпечення інформаційно-психологічної безпеки підлітків є організація безпечно особистісного інформаційного простору як у школі, так і в сім'ї. Організувати безпечний інформаційний простір можливо шляхом реалізації засобів та заходів щодо інформаційної безпеки підлітків, серед яких: правові, технічні та програмні, виховні й організаційні, моральні й етичні [7, с. 75].

Правові засоби – це спеціальні закони й інші нормативні акти, правила, процедури та заходи щодо забезпечення особистісного інформаційного середовища підлітків на законодавчій і правовій основі для реалізації єдиної державної політики у сфері захисту дітей від інформаційних матеріалів, що завдають шкоди їх здоров'ю та психіці.

Технічні і програмні заходи передбачають використання різного роду апаратного і програм-

ного забезпечення для перешкоджання нанесення матеріальної та моральної шкоди підлітку (програми Батьківського контролю, мережних фільтрів, технічних засобів захисту даних).

Виховні заходи – формування у підростаючого покоління культури безпеки, відповідальності за здійснені дії в інформаційному просторі, виховання й укріплення духовно-моральних цінностей, патріотизму, готовність батьків і педагогів до прийняття позиції дитини та поваги до її самостійності.

Організаційні заходи – це регламентація інформаційної діяльності підлітків, контроль за використанням мережесервісів і спільнот, що виключає або послаблює нанесення шкоди особистому інформаційному середовищу дитини.

Моральні та етичні заходи включають в себе дотримання підлітками під час здійснення інформаційної діяльності норм і правил поведінки в суспільстві, а також мережевої культури й етики, що утворюються з розповсюдженням інформаційних технологій у сучасному інформаційному суспільстві [1, с. 16].

Висновки і пропозиції. Таким чином, особливість негативних інформаційно-психологічних впливів на особистість підлітків в умовах сучасних соціокультурних перетворень в Україні, полягає в тому, що вони можуть бути виявлені лише в результаті спеціальної експертизи, відповідних наукових досліджень, постійного моніторингу інформаційного простору. Очевидно, що в сучасних умовах неможливо і непотрібно усунути підлітків від використання ресурсів засобів масових інформацій та Інтернет-мережі. Однак, на нашу думку, необхідно продумати шляхи нейтралізації негативного інформаційно-психологічного впливу ЗМІ на становлення особистості, особливо в молодому віці. Важливу роль у цьому повинні відігравати школа і сім'я. Не повинна залишатися осторонь цієї проблеми і держава. Для виявлення небезпеки і потенційних загроз, які мають, як правило, латентний характер, повинні розроблятися і використовуватися спеціальні стандарти безпеки – затверджені у встановленому порядку параметри інформаційно-психологічного впливу, які не викликають негативних наслідків для психіки підростаючого покоління, сформованих у суспільстві стандартів моралі, духовних ідеалів і цінностей.

Список літератури:

1. Богатырева Ю. И. Модель обеспечения информационной безопасности школьников при создании инфобезопасной среды образовательного учреждения / Ю. И. Богатырева // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2013. – Выпуск № 3-2. – С. 14–25.
2. Вознюк Л. Психологічний аспект формування світобачення сучасної молоді в умовах війни [Електронний ресурс] / Л. Вознюк. – Сторінка психолога. – Режим доступу: http://storinkapsychologavoznyk.blogspot.com/2015/07/blog-post_99.html
3. Гаврищак Л. Інформаційно-психологічна безпека особистості у сучасному світі / Л. Гаврищак // Проблеми гуманітарних наук. – 2012. – Вип. 29. – С. 101–110.
4. Горбулін В. П. Проблеми захисту інформаційного простору України: монографія / В. П. Горбулін, М. М. Биченок. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 136 с.
5. Історія інформаційно-психологічного протиборства: підруч. / [Я. М. Жарков, Л. Ф. Компанцева, В. В. Остроухов, В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Є. Д. Скулиш]; за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України Є. Д. Скулиша. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. – 212 с.
6. Костицький В. Як виховують медіа, або морально-етичні проблеми інформаційної безпеки дітей / В. Костицький // Слово Просвіти. Всеукраїнський культурологічний тижневик. – 27 червня – 3 липня 2013. – № 25(714). – С. 1–4.

7. Підгорна Т. Деякі аспекти організації інформаційної безпеки учнів / Т. Підгорна, І. Берест // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 6. – С. 70–78.
8. Пучков О. О. Інформаційна безпека у контексті сьогоденних реалій: філософський аспект / О. О. Пучков // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2015. – № 60. – С. 239–245.

Варьвода Е.С.

Переяслав-Хмельницький державний університет
імені Григорія Сковороди

**ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ПОДРОСТКОВ
В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ПЕРЕМЕН В УКРАИНЕ****Аннотация**

В условиях современных социокультурных преобразований в Украине чрезвычайно важное значение приобретают вопросы информационно-психологической безопасности подрастающего поколения. В статье освещаются вопросы сущности информационно-психологической безопасности личности. Анализируются источники угроз информационно-психологической безопасности подростков. Отмечается, что для эффективного обеспечения информационно-психологической безопасности подростков необходимо соблюдать единство требований и сотрудничества учителей и родителей в этом вопросе. Определены аспекты по обеспечению информационной безопасности подростков: правовые, технические и программные, воспитательные и организационные, моральные и этические, защита психики и здоровья человека.

Ключевые слова: подростки, информационно-психологическая безопасность, информационно-психологическое воздействие, масс-медиа, Интернет.

Varyvoda K.S.

Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University
named after Hryhoriy Skovoroda

**INFORMATION-PSYCHOLOGICAL SECURITY OF TEENS
IN CONDITIONS OF MODERN SOCIOCULTURAL CHANGES IN UKRAINE****Summary**

In conditions of modern sociocultural transformations in Ukraine are extremely importance is the issues of information-psychological security of the younger generation. The article are explored the problems of essence of personal information-psychological security. Teen's information-psychological security threat are analyzed. It is noted that the effective maintenance of teens information-psychological safety requires of teachers and parents in this regard to comply with the requirements of unity and cooperation. It analyses the measures to ensure the information security of teenagers: legal, technical and programmatic, organizational and educational, moral and ethical, mental and health protection.

Keywords: teens, information-psychological security, information-psychological influences, mass media, Internet.